

TIJDSCHRIFT

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt“

TE

AMSTERDAM

21^e Jaargang

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1913

**Bijdrage tot de kennis van het Nederlandsch muntwezen in
de middeleeuwen.
(1342—1343).**

In het Rijksarchief te Arnhem berust de rekening van Wernerus van Deventer, rentmeester van den hertog van Gelre — graaf van Zutphen, loopende over het tijdvak 18 Maart 1342 tot 1 November 1343. Ik heb uit die rekening ontleend alles wat op de numismatiek betrekking heeft en de 70 uittreksels, die ik op deze wijze verkreeg, van verklarende aantekeningen voorzien. De uitgaaf van die uittreksels en de daarbij gevoegde toelichtingen en verklaringen, in den vorm zooals ze hier volgen, schijnt mij niet nutteloos toe

ten eerste omdat ze inderdaad voor de kennis der middeleeuwsche muntgeschiedenis zeer belangrijk zijn,

ten tweede omdat de serie uittreksels doet zien hoeveel numismatieke kennis er dikwerf uit een enkele bron te putten valt en,

ten derde om den belangstellenden nog eens te overtuigen, hoe uiterst ingewikkeld het middeleeuwsch muntwezen was en hoe slechts eene zeer grondige kennis der materie den bewerker kan vrijwaren tegen vergissingen en verkeerde gevolgtrekkingen.

Dit is Wernerus rekeninghe van Deventer van dien dat hy opgehoert ende uytghegeven heft van gheheit des hertoghen van Gelre, greve van Zuytphen, van des anderen dachs na sente Gertrude dach in den jaere ons Heren m ccc xlij thent Alreheyghenmisse in den jaere ons Heeren m ccc xlij ende al op out ghelt alsoe : enen cleynen florijn voer 12 groten, enen royael voer 15 gr., enen schilt voer

16 gr., enen lyon voer 17 gr., enen pauleonen voer 18 gr.,
ende alle geld in sijnre weide nae sinen beloope daerna.

Nota : De hier bedoelde Groot wordt op sommige plaatsen in de rekening Oude Groot genoemd. (Vergelijk post n°. 1.)

Derhalve : 1 Kleine Florijn = 12 Oude Groot.

1 Royal = 15 „ „

1 Schild = 16 „ „

1 Lion = 17 „ „

1 Pavillon = 18 „ „

1. Dit is mijn opboeren te Zutphenne... 100 schilden, elken
voer 16 aude groten gherekent, maken 106 ₧ 13 β 4 đ.

106 ₧ 13 β 4 đ = 25600 đ.

$$\frac{25600}{16 \times 100} = 16$$

*Derhalve is een Oude Groot = 16 đ en een Schild
= 16 × 16 of 256 đ der rekenmunt.*

2. Des dinxdaghs nae Palmen ontfengh ic van Wolter
Utenwerde, richter tot Arnem, dat hi minen here
liende, 58 marc Brab., den schilt voer 18 groten, maken
116 schilde, voer welke mi Hartman die munter gaf,
in mijns heren nyen ghelde, voer elken schilt 16 groten,
maken 123 ₧ 14 β 8 đ.

*Hartman die munter is de muntmeester der Geldersche
munten. (Vergelijk de posten 16 en 17.)*

58 Mrk. = 58 × 12 × 12 of 8352 đ.

$$\frac{8352}{16} = 72.$$

Derhalve is

1 Schild = 72 đ Brabantsch.

„ „ = 18 Groot.

1 Groot = 4 đ Brabantsch.

Uit den post blijkt nog,

— dat er in dezen tijd in de Geldersche munthuizen

Grooten 1) werden geslagen ter waarde van $\frac{1}{16}$ schild
(Vergelijk de posten nos. 59 en 60);

– dat 26 Maart 1342 te Arnhem werd gerekend in eene rekenmunt, waarvan 18 Grooten in waarde gelijk waren aan 1 Oud Schild. (Vergelijk post n°. 6.)

3. Ontfengh ic op Paschedaghe te Rosendale 100 ₧
in Bisschopsgroten, elken gr. voer 16 d gherekent,
welke maken in mijns heren paymente aen auden ghelde
80 ₧.

De rekenmunt wordt hier evenals in het hoofd der rekening „Oud Geld” genoemd.

$$80 \text{ ₧} = 19200 \text{ d} = \frac{19200}{256} \text{ of } 75 \text{ Oud Schild.}$$

$$100 \text{ ₧} = 24000 \text{ d} = \frac{24000}{16} \text{ of } 1500 \text{ Bisschops groot.}$$

$$\frac{1500}{75} = 20.$$

Derhalve werd 31 Maart 1342 te Roosendaal gerekend
in eene rekenmunt waarvan 20×16 of 320 d = 20
Bisschops groot in waarde gelijk waren aan 1 Oud Schild.

De Bisschopsgr. = 16 d van de Roosendaalsche reken-
munt = $\frac{16 \times 16}{20} = 12 \frac{4}{5}$ van het „Oud Geld,” waarin
de rendant rekest. (Vergelijk de posten 11 en 17.)

4. Ontfengh ic aen sulver ende aen gouden, elken schilt
voer 16 gr. gherekent, 100 ₧ swaert. Summa per se
100 ₧.

Uit dezen post blijkt, dat de munt, waarin de rendant
rekest, „Zwart” wordt genoemd. De Oude (Tournooi-
sche) Groot is derhalve verdeeld of in waarde gelijk aan
16 (Tournooische) penningen Zwart – Oud Geld.

1) Hoogst waarschijnlijk de Groot, die is afgebeeld op Plaat III onder n°. 22 van De munten der voormalige graven en hertogen van Gelderland.... door P. O. VAN DER CHIJS. Haarlem 1852.

5. Ontf. aen goeden ghelde, den schilt voer 16 gr., 100 ₧ swaert.

Uit dezen post blijkt, dat het geld, waarin de rendant rekent, (16 gr. of 256 d = 1 Schild) en dat in het hoofd dezer rekening „Oud Geld” wordt genoemd, ook wordt aangeduid als „Goed Geld.”

6. Des dūnredaghs nae andachs Paschen ontfeugh ic te Bommel van Wenemaer van Tyele 400 schilde, welke hy mi gaf van mijns heren wegen op 't ambt, elke tot 18 gr., die maken 480 ₧; meer elken gherekent tot 16 aude grote mijns heren ghelde, maken 426 ₧ 13 β 4 d.

De Groot der rekenmunt wordt hier „Oude Groot” genoemd. Uit dezen post blijkt verder, dat 11 April 1342 te Bommel werd gerekend in eene rekenmunt, waarvan 18 Groot of $18 \times 16 = 288$ d in waarde gelijk waren aan 1 Schild. Of wel, wat niet onwaarschijnlijk is, dat de onderwerpelijke betaling voortsproot uit eene vroeger aangegane overeenkomst. (Vergelijk post No. 2 waar het evenwel vast schijnt te staan, dat wij te doen hebben met eene overeenkomst van willeenen in leenen van geld aangegaan tijdens den loop van het onderwerpelijk beheer.) Het verdient opmerking, dat de rendant in post n°. 6 de woorden „elke tot 18 gr., die maken 480 ₧” had kunnen laten daar zij tot het herleiden van de schilden in de rekenmunt niet noodig waren. $400 \times 16 \times 16$ d geeft direct 426 ₧ 13 β 4 d. Dergelijke tot de herleiding overbodige tusschenvoegsels treffen wij in middeleeuwse rekeningen dikwijls aan. Ze dienden om de boeking in overeenstemming te brengen met de justificeerende bescheiden, wanneer daarin eene andere rekenmunt was gebruikt dan in de rekening.

7. Ontfanghen van des coninx wegghen van Beem, des dachs voer Meyavont, 4600 cleyne ghuldene, elken voer $12\frac{1}{2}$ auden gr. gherekent, maken 3833 ₧ 6 β 8 d cleyne

goets gelts, den royaal voer 15 gr. gherekent ende hyr-af den gulden voer 12 gr. gherekent, verluëst min heer 153 ₧ 6 β 8 d.

– ende 1350 Francrikesche schilde, elke voer 16½ gr. gherekent, val. 1485 ₧

– ende 100 schilde van Francrike, elke voer 16½ gr. gherekent, maken 110 ₧; den schilt voer 16 gr. gherekent, verluëst min heren 50 ₧

– van desen ontfæen 5428 ₧ 6 β 8 d swaert ende hyraen verluëst min here, ghelike dat voers. is, 203 ₧ 6 β 8 d

– ende soe blijft die coninc noch minen here sculdich van den 10000 royalen op dese tijt 4571 ₧ 13 β 4 d cleyne.

De rekenmunt, waarin de onderwerpelijke rekening is gedaan, wordt in dezen post op de eene plaats Klein-Goed Geld op de andere plaats Zwart genoemd.

De Koning van Boheme had op 29 April 1342 betaald, gedeeltelijk in Kleine Guldens, gedeeltelijk in Fransche Schilden. Bij die betaling was de Kleine Gulden gerekend voor 12½ Oude Groot, – het Fransche Schild voor 16½ Oude Groot, terwijl die munten hier respectievelijk op 12 en 16 Oude Groot waren geëvalneerd. Het verschil boekt de rendant als verlies. De rendant maakte eene rekenfout. Het verlies aan de 1450 Fransche schilden is $\frac{1450}{2} \times 16 = 11600$ d of 48 ₧ 6 β 8 d Zwart en niet 50 ₧ Zwart, zooals hij berekende: een verschil derhalve van 25 Oude Groot.

De Royal werd door beide partijen op 15 Oude Groot of 1 ₧ Zwart-Goed geld gerekend. Had de Koning in Royalen betaald dan was er derhalve geen verlies geleden.

8. Ontf. te Montford . . . 100 schilde aen mijns heren nyen ghelde, elken schilt voer 16 gr., val. 106 ₧ 13 β 4 d.

Uit dezen post blijkt, dat de hertog van Gelre in dezen tijd geld deed slaan, waaronder misschien Oude Schilden. „Nieuw geld” slaat hier op de werkelijk bestaande geldstukken en is geen tegenstelling van het „Oud geld” in het hoofd der rekening bedoeld. Dit „Oud geld” is de fictieve rekenmunt o v e r e e n k o m s t i g w a a r v a n nu onlangs in de Geldersche munthuizen n i e u w e geldstukken zijn geslagen. (Vergelijk post n°. 2.)

9. Op Pinxtavonde (18 Mei 1342) ontf. te Montford:

200 schilde, elken voer 16 ande gr.,

164 pauleonen, elke voer 18 gr.,

118 leonen, elke voer 17 gr.,

32 cronen, elke voer 19 gr.,

56 royale te 15 gr.,

8 cleyne florynen te 12 gr.,

3 lammen te 14 gr.

Summa 649 \mathfrak{R} 12 β .

Uit dezen post leert men de evaluatie in „oud” geld kennen van de Kroon en van het Lam, tot nog toe niet genoemd. De evaluatie der andere munten komt overeen met die in het hoofd dezer rekening genoemd. (Vergelijk post n°. 23.)

10. Des andachs na Pinxdaghe (26 Mei 1342) onf.

517 schilde Keysers, elke voer 16 gr., maken 551 \mathfrak{R} 9 β 4 d .

Het Schild, herhaaldelijk in deze rekening genoemd, is derhalve in waarde gelijk aan het Schild van den (Roomsche) Keizer.

11. Ontf. tot Venle 8 schilde ende 14 biscopsgroten van

Bunne 1) val. 9 \mathfrak{R} 4 β 8 d .

9 \mathfrak{R} 4 β 8 d = 2216 d

8 schilde = 8 \times 256 of 2048 „

Rest 168 „

$\frac{168}{14} = 12.$

1) Dit is de Groot, die de Bisschop van Keulen in zijne munt te Bonn deed slaan.

De Bisschopsgr. van Bonn is derhalve in waarde gelijk aan 12 d Zwart-Oud geld. (Vergelijk de posten nos. 3, 17, 24, 55 en 67 en het hierna volgend Overzicht). Een Oude Groot = $1\frac{2}{3}$ Bisschops groot.

12. Des wonsdaghs nae St. Petrus dach ad vincula te Nymegen ontf. 200 ƒ payments - den schilt voer 20 gr., die maken aen auden ghelde, den schilt voer 16 gr. gherekent, 160 ƒ .

Te Nijmegen werd derhalve 7 Augustus 1342 gerekend in eene rekenmunt, waarvan 20 Groot of $20 \times 16 = 320$ d in waarde gelijk waren aan een Schild. Een d Zwart - Oud Geld van de onderwerpelijske rekening was derhalve = $1\frac{1}{4}$ der Nijmegensche rekenmunt.

13. Ontf. . . . 180 schilde, minen heren ghelient, elken voer 16 gr. gherekent, val. 190 ƒ .

Ende is te wetene, dat dese 180 schilde maken soelen, elken voer 20 gr. gherekent, 100 mrc. Brabans payments alse ghenghe is ghemenlike, welke hoem mijn heer sculdich blijft.

$$180 \times 20 \text{ gr.} = 3600 \text{ gr.}$$

1 mrk Brabantsch, als gemeenlijsk „ghenge” is, = $\frac{3600}{100}$
of 36 gr.

1 mrk. Brabantsch = 144 d Brab. Derhalve 1 Oude

Groot = $\frac{144}{36}$ of 4 d Brabantsch. (Vergelijk post n°. 2.)

14. Des maend. voer Palmen (31 Maart 1343) ontf. tot Nymeghen 346 cleyne florine daeronder waren 4 dubbel ende 2 engehele, den florijs voer 12 gr. ende den enghel ende dubbel voer 23 gr., val. 276 ƒ 8 β ,
- 33 schilde van Francrike, elke voer 16 gr., val. 35 ƒ 4 β ,
- 52 middel engehele, elke te $22\frac{1}{2}$ gr., val. 78 ƒ ,
- 25 cleyne engehele te 22 gr. val. 36 ƒ 3 β 4 d,
- 10 coronen van goude, elke voer 19 gr., val. 12 ƒ 13 β 4 d,

- 28 luperden, elke te 17 ande groten, val. 31 ₧ 14 β 8 d.

. *Uit dezen post leert men de evaluatie in „Oud-Geld” kennen van de muntstukken.*

Dubbel = 23 oude gr.

Engel = 23 oude gr.

Middelengel = 22½ oude gr.

Kleine engel = oude gr.

Luipaard = 17 oude gr.

De evaluatie der andere munten komt overeen met die in het hoofd der rekening genoemd. Verder blijkt, dat het Schild, herhaaldelijk in deze rekening genoemd en het schild van den Roomsche Keizer (zie post n°. 10) in waarde gelijk waren aan het Fransche Schild.

15. De dinxdaghs na St. Petrus en de St. Pauwels dach ontf. tot Venlo. . . . 50 ₧ payments, val. 40 ₧.

Uit dezen post blijkt, dat 2 Juli 1342 te Venlo gerekend werd in eene rekenmunt, waarvan 1 d = 4/5 d Zwart-Oud Geld, - dezelfde rekenmunt als die o. a. te Nijmegen werd gebruikt. (Zie post n°. 12.)

16. Des anderen daghs nae St. Ambrosiusdagh xliij) (6 April 1343) assay ghemaect ten Nyencloester beide van den munte van Herderwijk ende van Rûremûnde, alle stucken op ende af gherekent, blef Hartman den muntmeister, minen heren sculnich 9 ₧ 6 β 8 d paymentsden schilt vor 20 grot. gherekent, val. 675 schilde ende 5 gr.

Ontfanghen van Hartmannen terselver tijt 400 ₧ payments aen 300 schildewerde aen sulveren ghelde mijns heren munte, val. 320 ₧.

Uit dezen post leert men,

- dat de hertog van Gelre in 1343 munt deed slaan te Harderwijk en te Roermond,

- dat zijn muntmeister Hartman heette, (Vergelijk post n°. 2.)

– dat het woord „schildewerde” hier gebruikt is in den zin van zilver of klein geld ter waarde van een schild, (Vergelijk post n°. 62.)

dat de rekenmunt, waarvan $1 \text{ d} = \frac{1}{5} \text{ d}$ Zwart-Oud Geld, „Paiement” wordt genoemd. (Vergelijk post n°. 15.)

17. Ontf. des dinxdaghs nae andachs St. Peteres ende St. Pauwels tot Ruremunde van Hartmannen 179 ₰ 13 β 4 d payments-den schilt voer 20 gr., val. 134 schilden 15 grot. van Bunne, welke, den schilt voer 16 grot., val. 143 ₰ 14 β 8 d.

Op nieuw ontmoeten wij hier den naam van des hertogen muntmeester, die zich 9 Juli 1342 te Roermond bevond en daar wellicht resideerde.

$$179 \text{ ₰ } 13 \beta 4 \text{ d} = 43120$$

$$\frac{43120}{16 \times 20} = 134\frac{8}{4} \text{ (schild)}$$

$\frac{8}{4}$ schild = 15 Bonnsche Groot

1 schild = 20 Bonnsche Groot

De (Bisschops)groot van Bonn was derhalve = 16 d der Roermondsche rekenmunt = $\frac{1}{20}$ Schild. (Vergelijk de posten 3, 11, 24, 55 en 67.)

18. Des anderen dachs nae Cruysdag exaltatio ontf. tot Hervele bi Loven 1006 schilde, 38 pauleonen, 103 royale, 4 leonen, 5 cleyne florine ende 2 biscopsgrande van Bunne, den pauleone voer $22\frac{1}{3}$ gr., den royael voer 18 gr., den leon voer 21 gr. ende den cleyne gul. voer 15 gr. gherekent, tgheghen den schilt voer 20 gr., val. 1150 schilde 10 gr. min, welke, den schilt voer 16 gr., val. 1226 ₰.

Evaluatie der gouden munten te Héverlé op 16 September 1342 :

<i>Pavillon</i>	=	22½ groot.
<i>Leon</i>	=	21 „
<i>Schild</i>	=	20 „
<i>Royal</i>	=	„
<i>Kleine Gulden</i>	=	15 „

(Vergelijk post n°. 37, 41 en 50).

19. Ontf. tot Nymeghen 100 pont cleyne payments-den schilt voer 20 grot. val. aen goden auden ghelde 80 ₣.

Uit dezen post blijkt, dat de rekenmunt, waarvan 320 d = 20 gr. = 1 schild „Klein Paiement” wordt genoemd en dat de rekenmunt, waarin de rendant rekende, hier wordt aangeduid als „Goed Oud Geld”.

20. Ontf. tusschen Maese ende Wael 34 ₣ payments ghe-meine, val aan auden ghelde 27 ₣ 4 β.

$$34 ₣ = 8160 d. \quad 27 ₣ 4 \beta = 6528 d$$

$$8160 : 6528 = 20 : 16.$$

Uit dezen post blijkt derhalve, dat de rekenmunt, in den vorigen post als „Klein Paiement” aangeduid, ook „Gemeen Paiement” wordt genoemd. (Vergelijk post n°. 64.)

21. Ontf. 21 β grot. payments val. in auden ghelde 13 ₣ 7 β 8 d

13 ₣ 7 β 8 d is eene schrijt- of rekenfout voor 13 ₣ 8 β 10 d = 3226 d

$$21 \beta \text{ gr.} = 21 \times 12 \times 16 = 4032 d$$

$$4032 : 3226 = 20 : 16$$

Derhalve beteekent „Groot Paiements” hier het 16 voud van den penning der rekenmunt, waarvan 320 d = 20 gr. = 1 Oud Schild. Dit ten overvloede om aan te toonen, dat zoowel het 16 voud van den Kleinen Penning van het „Gemeen Paiement” als het 16 voud van den Kleinen of Zwartten penning van het „Goed Oud Geld” „Groot” wordt genoemd.

22. Uytgeg. tot Zutphen 1 schilt voer 16 gr., 1 lyoen voer

17 gr. ende 6 Biscopsgrote te 12 cleyne penninghe val.
2 ƒ 12 β .

De evaluatie van het Schild en van den Leon komt overeen met die in het hoofd dezer rekening aangegeven.

Uit dezen post blijkt voorts, dat het $\frac{1}{16}$ van den Ouden Groot of de d Zwart (vergelijk post n°. 4) ook „Kleine Penning” wordt genoemd. (Vergelijk post n°. 32.)

23. Des saterdaghs voer St. Johansdaghe (22 Juni 1342) uytgeg. 1 agnel voer 14 grot. val. 18 β 8 d .

Deze post doet de evaluatie van den Agnel (het Lam) kennen. (Vergelijk post n°. 9.)

24. Uytgeg. 1 schilt ende 16 Bunnesche grot. val. 37 β 4 d .

De Groot ad 12 d Zwart-Goed Oud Geld, die elders Bisschops-groot, Bisschops-groot van Bunne of Groot van Bunne heet, wordt hier Bunnesche Groot genoemd. (Vergelijk de posten nos. 3, 11, 17, 55 en 67.)

25. Hughen den goltsmit van Brussele in mynderinghe der summe van 9 ƒ 14 β 9 d ende een hellingh grot., den schilt voer 19 gr. gherekent....

Het woord „helling” komt hier voor in den zin van helpt (van een groot).

Hughen de goudsmid van Brussel was de essaieur der Geldersche munten. (Vergelijk post n°. 63.)

26. Van lakenen 5 β grot. mijns heren ghelt ende $1\frac{1}{2}$ schilt val. 5 ƒ 12 β .

5 β gr. = $5 \times 12 \times 16$ of 960 d

1 schilt = $1\frac{1}{2} \times 16 \times 16$ of 384 „

samen 1344 d

5 ƒ 12 β is eveneens = 1344 „

Derhalve het geld, waarin de rendant reket, wordt door hem ook „Mijnsheeren Geld” (dat is Geld des Hertogen van Gelre) genoemd. Men kan uit dezen post wel opmaken, dat de hertog van Gelre destijds Grooten liet slaan overeenkomstig den Ouden Groot der onderwerpelijke rekening. (Vergelijk de posten 2, 3, 6 en 59.)

27. 200 ₰ ghemeyns ghelts ende aen 30 schilden....
val. 192 ₰.

192 ₰	=	46080 d
30 schild	=	<u>.7680 „</u>
Rest		38400 d
200 ₰	=	48000 „
48000 : 38400 = 20 : 16		

Derhalve de rekenmunt waarvan 320 d = 20 gr. = 1 Schild, wordt ook „Gemeen Geld” genoemd. (Vergelijk post n°. 20.)

28. Des dinxdaghs nae Egydii te Dyest omme laken 31 β 8 d gr. welke, den schilt voer 19 grot., val. 20 schilde. .
Te Diest werd derhalve 3 September 1342 gerekend in eene rekenmunt, waarvan 19 groot in waarde gelijk waren aan 1 Schild. (Vergelijk post n°. 40.)
29. Terselver tijt tot Brussele omme laken 4 β gr., den schilt voer 21 gr.
Te Brussel werd op dienzelfden tijt gerekend in eene rekenmunt, waarvan 21 gr. = 1 Schild.
30. Aldaer omme laken 16 torrekens grot. val. 16 β.
Derhalve 1 Torentjesgroot = 12 d Zwart-Goed-Oud Geld. (Vergelijk de posten 35 en 70.)
31. Tot Montford uytgeg. 100 dubbeldoer, elken voer 23 gr. gherekent, val. 153 ₰ 6 β 8 d.
Deze post doet ons de evaluatie van den Dubbeldoer kennen.
32. Summa summarum van al de uitgaven van het hoofdstuk Cledinghe: 1625 ₰ 2 β 4 d cleyne.
Ook uit deze summa blijkt, dat de rekenmunt, waarin de rendant rekende, behalve „Zwart,” ook „Klein” werd genoemd. (Vergelijk post n°. 22.)
33. Des sonnendaghs nae Sacramentsdaghe tot Brussele verteert 2962 ₰ 10 d payments van Brussele welke, den schilt voer 2 ₰ 17 β gherekent, maken 1044 schilde 10 gr.

Van het Paiement van Brussel was op 2 Juni 1342 2 ₯ 17 β of 684 d = 1 Schild. (Vergelijk post n°. 36, 38, 39, 42, 43 en 47).

34. Op St. Gelijsavont tot Dyest verteert 20 ₯ 8 β gr., den schilt voer 25 gr....

Te Diest rekende men 31 Augustus 1343 in eene rekenmunt, waarvan 25 gr. = 1 Schild. (Vergelijk de posten n°. 46 en 51.)

35. De anderen dachs nae St. Barnabasdach tot Gend verteert 10 pauleonen ende 10 torrekensgrot., elken pauleon voer 18 gr. val. 12 ₯ 10 β

$$12 \text{ ₯ } 10 \beta = 3000 \text{ d Zwart.}$$

$$10 \text{ Pav.} = 10 \times 18 \times 16 \text{ d} = 2880 \text{ ,, ,,}$$

$$\text{Rest} \quad 120 \text{ ,, ,,}$$

Derhalve 1 Torentjesgroot = 12 d Zwart-Goed-Oud Geld. (Vergelijk de posten 30 en 70.)

36. Des dūnredaghs nae Egidii verteert tot Brussel 830 ₯ 10 β 2 d payments-den schilt voer 57 β.

Op 5 September 1342 rekende men te Brussel in een paiement waarvan 57 β of 684 d = 1 Schild. (Vergelijk de posten n°. 33, 38, 39, 42 43 en 47.)

37. Op Onser Vrouwendagh nativitas tot Herverle verteert 1386 ₯ 11 d - payments den schilt voer 50 schillinghe gherekent, val. 554 schilde 11½ gr.

Op 8 September 1342 rekende men te Héverlé in een paiement, waarvan 50 β of 600 d = 1 Schild. (Vergelijk de posten n°. 18, 41 en 50).

38. Des dūnredaghs nae O. Vrouwendagh nativ. ter Hulpe verteert 28 ₯ 19 β 4 d payments van Brussel, den schilt voer 56 β gherekent....

Van het paiement van Brussel was 12 September 1342 56 β of 672 d = 1 Schild. (Vergelijk de posten 33, 36 39, 42, 43 en 47.)

39. Des wonsdaghs voor St. Micheelsdaghe tot Brusselle verteert 278 ₯ pagam.-den schilt voer 58 β gherekent, val. 96 schilde....

Op 25 September 1342 was van het paiement van Brussel 58 β of 696 d = 1 Schild. (Vergelijk de posten 33, 36, 38, 42, 43 en 47.)

40. Op St. Micheelsavont tot Dyest verteert 28 ₰ 7 d gr., den schilt voer 25 gr....

Op 28 September 1342 werd te Diest gerekend in eene rekenmunt, waarvan 25 gr. = 1 Schild. (Vergelijk post n°. 28.)

41. De sonendaghes na St. Remeisdaghe tot Herverle verteert 752 ₰ 4 β 6 d payments, den schilt voer 50 β.

Op 6 October 1342 werd te Héverlé gerekend in eene rekenmunt, waarvan 50 β of 600 d = 1 Schild. (Vergelijk de posten 18, 37 en 50.)

42. De saterdaghs nae St. Victorsmisse betaelt tot Brussel:
 - aen 48 pauleonen 152 ₰ 8 β, den pauleon voer 3 ₰ 3½ β gerekent, welke, den paul. voer 18 gr. val. 57 ₰ 12 β,
 - aen 5 leonen 15 ₰ 5 β payments, elke voer 3 ₰ 12 d, elken voer 17 gr. gherekent, val. 5 ₰ 13 β 4 d,
 - aen 54 lammeren 132 ₰ 6 β, elke voer 49 β gherekent, elke voer 14 gr. gherekent, val. 50 ₰ 8 β,
 - aen 200 royalen 530 ₰, elke voer 53 β gherekent, welke, elk voer 15 gr. gherekent, val. 200 ₰,
 - aen 100 schilde 292 ₰ 10 β, den schilt voer 58 β gherekent, welke, den schilt voer 16 gr., val. 106 ₰ 13 β 4 d.

Deze post doet ons de evaluatie kennen van een vijftal gouden munten in het paiement van Brussel, zooals die op 12 October 1342 te Brussel bepaald was, als:

Pavillon = 3 ₰ 3½ β of 732 d

Leon = 3 ₰ 12 d of 732 d

Schild = 58 β of 696 d

Royal = 53 β of 636 d

Lam = 49 β of 588 d

In het handschrift staat duidelijk, dat het schild te Brussel 58 β gold. Rekent men den post echter na, dan komt men tot de uitkomst dat dit 58½ β zijn moet tenzij de rendant hier eene rekenfout heeft gemaakt. Er staat „aen 100 schild 292 ₰ 10 β, den schilt voer 58 β gherekent”.
 $292 \text{ ₰ } 10 \beta = 292 \times 20 + 10 \text{ of } 5850 \beta$
 1 schild is derhalve = $58\frac{1}{2} \beta$.

Uit den volgenden post van dezelfde dagteekening blijkt evenwel, dat op 12 October 1342 te Brussel het Schild 58 β gold. In plaats van 292 ₰ 10 β moet men alzoo lezen 290 ₰. Op de door den rendant in uitgaaf gebrachte eindsom is de schrijffout van geen invloed.

- 43.** Des saterdachs na St. Victorsmisse tot Brussel verteert 1199 ₰ payments, den schilt voer 58 β. . . .

Zie de aantekening bij den voorafgaanden post. (Vergelijk de posten 33, 36, 38, 39, 42 en 47.)

- 44.** Op Dertiendenavont m ccc xl iij) tot Stochem verteert 8 ₰ 2 β 5 d gr., den schilt voer 22 gr. gherekent, val. 88 schilde ende 13 gr.

Op 5 Januari 1343 werd te Stockheim gerekend in eene rekenmunt, waarvan 22 gr. = 1 Schild. (Vergelijk post n°. 54.)

- 45.** Des anderen dachs nae Dertiendaghe tot Hasselt verteert 59 β 6 d gr., den schilt voer 26 gr. gherekent ende 1 sterling, val. 27 schilde ende 4 (lees 3) grot. . . .

$$59 \beta 6 d = 714 d \text{ gr.}$$

$$714 - 3 = 711 d \text{ gr.}$$

$$\frac{711}{26\frac{1}{3}} = 27.$$

Derhalve komt de Sterling hier voor als $\frac{1}{3}$ groot.

Op 7 Januari 1343 werd te Hasselt gerekend in eene rekenmunt, waarvan $26\frac{1}{3}$ gr. = 1 Schild. (Vergelijk de posten nos. 52 en 56.)

- 46.** Des wonsdachs na Dertiendendaghe te Dyest verteert

28 ƒ 7 β 7 d gr. ende $\frac{1}{2}$ sterling, den schilt voer 27 gr. gherekent. . . .

Op 8 Januari 1343 werd te Diest gerekend in eene rekenmunt, waarvan 27 gr. = 1 Schild. (Vergelijk de posten nos. 34 en 51.)

47. Des wonsdags nae Dertiendendaghe tot Brussel verteert 552 ƒ 14 d payments van Brussel, den schilt voer 62 β gherekent.

Op 8 Januari 1343 werd te Brussel gerekend in eene rekenmunt waarvan 62 β = 1 Schild. (Vergelijk de posten 33, 36, 38, 39, 42 en 43.)

48. Op St. Fabianus ende Sebastianusavont tot Gulyk verteert 116 marc 8 β 4 d payments den schilt voer 26 β 8 d gherekent, maken 53 schilde 7 aude gr. ende 1 st.

Op 19 Januari 1343 werd te Gulik gerekend in eene rekenmunt, waarvan 26 β 8 d = 320 d (= 20 Groot) = 1 Schild.

49. Des maendachs na halfvasten op Onzer Vrouwenavont tot Kuyc verteert 63 mrc 3 β 3 d - payments den pauleon voer 15 β gerekent. . . .

Op 24 Maart 1343 werd te Cuijk gerekend in eene rekenmunt waarvan 15 β of 180 d = 1 Pavillon.

50. Op St. Marcusdaghe tot Herverle verteert 825 ƒ 15 β 10 d payments van Loeven, den enghel voer 4 ƒ gherekent, maken 207 $\frac{1}{2}$ enghel.

De rendant maakte hier eene rekenfout in zijn voordeel: 207 $\frac{1}{2}$ moet zijn 206 $\frac{1}{2}$.

Uit den post blijkt, dat 25 April 1343 te Héverlé werd gerekend in Leuvensch geld, waarvan 4 ƒ = 1 Engel. (Vergelijk de posten nos. 18, 37 en 41.)

51. Op Meydach tot Dyest verteert 57 ƒ 13 β 4 d payments mede ingherekent 10 β 9 d gr. voer 13 ƒ 10 β payments, die ic aldaer leste verteert hadde, welke maken, den dubbel voer 4 ƒ gherekent, 14 dubbel ende

1 florijn, elke dubbel voer 23 aude gr. gherekent, val. 22 ₣ 5 β 4 d.

Op 1 Mei 1343 werd te Diest gerekend in het zelfde geld, als in den vorigen post bedoeld, derhalve in Leuvensch geld. (Vergelijk de posten nos. 34 en 46.)

52. Op Meydach tot Hasselt verteert 2 ₣ 12 β 1 d gr. – payments den enghel voer 40 gr. gerekent, val. 15 enghel ende 1 schilt, den enghel voer 23 aude grot. gherekent, val. 24 ₣ 16 d.

$$\begin{array}{r} 2 \text{ ₣ } 12 \beta 1 \text{ d gr.} = 625 \text{ gr.} \\ 15 \times 40 = 600 \text{ gr.} \\ \hline \text{schild} = 25 \text{ gr.} \end{array}$$

Op 1 Mei 1343 werd te Hasselt derhalve gerekend in eene rekenmunt, waarvan 40 gr. = 1 Engel, en 25 gr. = 1 Schild. (Vergelijk de posten nos. 45 en 56.)

53. Des anderen daghs nae Meydaghe tot Eyke verteert 20 β 7 d gr., den schilt voer 23 d gr., maken 11 schilde, den schilt voer 16 gr., val. 11 ₣ 14 β 8 d.

20 β 7 d gr., – het Schild ad 23 d gr. is juist berekend maar 10¹⁷/₂₃ Schild. De geheele rekening door zien wij den rendant zich dergelijke vrijheden veroorloven, – echter altijd in zijn eigen voordeel.

Uit dezen post blijkt, dat 2 Mei 1343 te Maaseijk werd gerekend in eene rekenmunt, waarvan 23 gr. = 1 schild.

54. Op St. Margretendach tot Stochem verteert 20 β 6 d gr. ende en hellingh groot, den schilt voer 23 gr., maken 10 schilde ende 16½ gr.

Op 13 Juli 1343 werd te Stockheim gerekend in eene rekenmunt, waarvan 23 gr. = 1 Schild. (Vergelijk post n°. 44.)

55. Op St. Marien Magdalenendach tot Aken verteert 639 mrc 2 β 11 d payments van Aken, 9 Bunsche grot. voer enen mrc, den schilt voer 16 (schrijffout voor 26) β gherekent, welke ic betalde mit 300 cleyne guldene, die

maken 500 mrc, mit 64 schilden ende 6 gr. van Bunne, den schilt voer 26 β , die maken 139 mrc 2 β 11 d payments, den schilt voer 16 gr. ende den florijn voer 12 gr. val. 308 ƒ 11 β 4 d .

Op 22 Juli 1343 werd te Aken derhalve gerekend in „paiement van Aken,” waarvan 26 β of 312 d = 1 Schild, - 20 β of 240 d = 1 Kleine Gulden en 16 d = 1 Bonnsche groot.

De Bonnsche groot was derhalve de Groot of het 16 voud van den d van het Akensch paiement. (Vergelijk de posten nos. 3, 11, 17, 24 en 67.)

56. Op St. Maria Magdalenendagh tot Haseelt verteert 3 ƒ 10 d gr. ende 2 st., den schilt voer 29 gr. gherekent, val. 25 schilde 5 d gr. 2 st....

Op 22 Juli 1343 werd te Hasselt gerekend in eene rekenmunt, waarvan 29 gr. = 1 Schild. (Vergelijk de posten nos. 45 en 52.)

57. Des dinxdachs nae Onser Vrouwen dach assumptio tot Herke verteert 19 ƒ 15 β 10 d gr., den schilt tot 29 gr., gherekent.

Op 19 Augustus 1343 werd te Herck gerekend in eene rekenmunt, waarvan 29 gr. = 1 Schild.

58. Den knecht sijn loen van vijff jaeren 10 marc ghemeyns payments - den schilt voer 20 gr. gherekent, val. in goden ghelde 19 ƒ 4 β

10 *Mrk* = 1440 d

19 ƒ 4 β of 4608 d *Zwart-Oud Goed Geld* = 4608

$\times \frac{20}{16}$ of 5760 d *Paiement* - het Schild voor 20 gr.

Derhalve 1 d „Gemeen Paiement” = 4 d Paiement-Schild voor 20 gr., - dat is 1 Gr. = 4 d en 1 Schild = 80 d „Gemeen Paiement”.

59. Wouter van Vossem 12 nye hele grot., 12 grot. aen halven grot., 12 grot. aen cleyngen Ghelreschen mede te

ridene tot Coelne aen den biscop alse van der munten, val. 2 ƒ 8 β .

Uit dezen post is op te maken, dat in 1342 in de Geldersche munthuizen werden geslagen Grooten, Halve Grooten en Kleine Gelderschen overeenkomstig het Oud-goed geld, waarin de onderwerpelijke rekening is gedaan. (Vergelijk de posten nos. 2, 26 en 61.)

60. Des saterdachs na Ascensie daghe Hartman den mün-ter voer 32 nye schilde, die hy van mijns heren mün-ter ghemünt hadde ende die mijn here in sinen budel stac, gaf ic hoem 22 aude schilde val. 23 ƒ 9 β 4 d .

Als 32 geen schrijffout is, dan is het onlangs in de Geldersche munthuizen geslagen nieuw schild = 176 d Zwart-Oud goed geld = 11 Oude Groot. Ik vermoed evenwel, dat 32 eene schrijffout is voor 22.

61. Op Pinxtdaghe heren Willem 11 Biscops grot., val. 11 β ende 4 β gr. van mijns heren gelde, valent, 3 ƒ 4 β .

$$3 \text{ ƒ } 4 \beta = 64 \beta$$

$$\frac{64}{4} = 16$$

Derhalve is de Groot van des hertogen geld in waarde gelijk aan den Ouden Groot van het geld, waarin de onderwerpelijke rekening is gedaan. (Vergelijk de posten 2 en 59).

62. Minen heren aen sulveren ghelde 2 schilde ward tot dobbelspele val. 2 ƒ 2 β 8 d .

$$2 \text{ ƒ } 2 \beta 8 \text{ d} = 512 \text{ d} \quad \frac{512}{2} = 256$$

Het woord „schildeward” is hier derhalve gebruikt in den zin van zilver of kleingeld ter waarde van één Schild (Vergelijk post n°. 16.)

63. Des dūnedaghs nae St. Mertijnsdaghe (14 November 1342) meester Hughen den golsmit, dien mijn heer ontboet van Brussel tot Monford omme dat assay te maken van

der münnten ende weder te Brussel te ridene te teergelde 4 schilde val. 4 ₰ 5 β 4 d.

Deze post leert ons, dat de Geldersche munten werden geësaieerd door den goudsmid Hughen, daartoe uit Brussel ontboden. (Vergelijk de posten n°. 25 en 68.)

- 64.** Des dūnzedaghs nae andachs dertienden tot Montford Ludekin den jaghere 100 ₰ ghemeyne payments aen 75 schilde, val. 80 ₰.

Van het „Gemeen Paiement”, op 16 Januari 1343 te Montfoord betaald, waren derhalve 320 d = 1 Schild. (Vergelijk post n°. 20.)

- 65.** Op St. Blasiusdach (3 Februari 1343) enengoltsmit tot Coelne omme eene gulden paternoster tot Coelne ghecoft 20 cleyne guldenen hellinghe val., 16 ₰.

Voor het eerst ontmoeten wij hier den naam van den Kleinen Gouden Helling. Hij is in waarde gelijk aan den Kleinen Florijn = 12 Oude Groot. (Vergelijk hoofd dezer rekening.)

- 66.** Omme 200 legghenninghe tot Brugghe in Flanderen gecoft 12 β.

Uit dezen post blijkt, dat de rentmeester zijne rekenpenningen te Brugge kocht.

- 67.** Des Goden Vriedaghs voer lakene tot Goch ghecoft 14 març ende 17 d Brab. ghemeyns gelts aen 25 schilden ende 8 gr. 1 Brab. van Bunne val. 27 ₰ 20 d.

$$14 \text{ Mrk } 17 \text{ d} = 2033 \text{ d}^* = \frac{2033}{4} \text{ of } 508\frac{1}{4} \text{ groot.}$$

Het Schild was derhalve op 11 April 1343 te Goch gevalueerd op 20 gr. want $25 \times 20 + 8 \text{ gr. (van Bonn) } + 1 \text{ Brab. (= } \frac{1}{4} \text{ gr.)} = 508\frac{1}{4} \text{ gr. Derhalve was de Groot van Bonn de groot waarvan er te Goch 20 gelijk waren aan een Schild.}$

Proef op de som: $25 \times 256 + 8\frac{1}{4} \times 12 = 6499 \text{ d} = 27 \text{ ₰ } 19 \text{ d Zwart-Oud Goed Geld. (Vergelijk de posten nos. 3, 11, 17, 24 en 55.)}$

68. Des maendachs nae half vasten (24 Maart 1343) enen knecht ghesant tot Brussele nae meister Hughen den golsmit, dat hi come tot Goch mitten instrumenten van assaye 16 β .

Op Palmavont (5 April 1343) twee knechten ghesant van Nyencloester tot Nymeghen omme coelen ten assay der münuten ende omme kolen 5 β .

Des dinxdaghs nae Egidii (2 September 1343) enen bode ghesant aen Johanne van Lisenkerke, dat hy quame tot Montford ten assay aldaer 6 aude gr. val. 8 β .

Deze drie posten betreffen het esaiereen der Geldersche munten. (Vergelijk de posten 25 en 63.)

69. Tot Uytrecht verteert 6 schilde ende 9 biscopsgroten ende 1 halven val. 6 Ⓔ 17½ β .

Uit dezen post blijkt, dat er ook halve Bisschopsgroten (van Bonn of van Utrecht?) bestonden, ter waarde van 6 d Zwart-Oud Geld.

70. Tot Breede verteert 17 royale ende 10 torregroten, val. 17 Ⓔ 10 β .

Ook hier is de Royal = 15 oude gr. en de Torentjesgroot = 12 d Zwart-Oud Geld. (Vergelijk de posten 30 en 35, waar de munt „Torrekensgroot” heet.)

OVERZICHT.

Het Schild of Oud Schild, dat de geheele rekening door als waardemeter wordt gebruikt, was in waarde gelijk aan het Schild der Fransche Koningen of dat der Roomsche Keizers (10.14), welke beide laatste schilden, behoudens hoogstzeldzame uitzonderingen 1), de geheele 14e eeuw door en overal als gelijkwaardig werden beschouwd.

1) Vergelijk dit Tijdschrift XII (1904) blz. 63.

In de Geldersche munthuizen werden 1342/1343 Nieuwe „Oude” Grooten geslagen (59), waarvan er 16 in waarde gelijk waren aan een Oud Schild (1, 6, 26). Van dezen Ouden Groot werden ook halve en zestiende deelen gemunt (59). De zestiende Groot droeg den naam van *Kleine Geldersche* (59). De rendant noemde den Nieuwen Ouden Groot en zijne onderdeelen *Mijns heeren geld*, dat is des Hertogen geld van Gelre. De denarius of penning van de rekenmunt, waarin de onderwerpelijke rekening is gedaan, kwam met den genoemden Kleinen Geldersche overeen. Deze rekenmunt werd met verschillende namen bedeed. Zij heette *Oud Geld* (3), *Goed Geld* (5), *Goed Oud Geld* (19), *Kleine* (32), *Kleine Goed Geld* (7) en ook wel *Zwart* (4) en was de Zwart-Tournooisch, die steeds als het $\frac{1}{16}$ van den Groot-Tournooisch voorkomt.

Betaling in het land van Gelre gedaan, werden doorgaans in eene andere rekenmunt uitgenrukt. Van deze rekenmunt was de penning in waarde gelijk aan het $\frac{1}{320}$ deel van een Oud Schild. De rekenmunt werd nu eens *Klein Payment* (19), dan weder *Gemeen Payment* (20, 27, 64) soms ook kortaf *Payment* (15) genoemd. Het zestienvoud of de Groot van dezen penning heette *Groot-Payements* (21). Een Oud Schild was derhalve in waarde gelijk aan 20 dezer Grooten. Daarom werd de rekenmunt ook wel *Payment – het Schild voor 20 Groot* genoemd (16). Overeenkomstig den Groot dezer rekenmunt was door den Bisschop van Keulen in diens munt te Bonn een geldstuk geslagen, dat in deze rekening *Bisschops Groot* (3), *Bisschops Groot van Bonn* (11) dan wel *Bonnische Groot* (24) of *Groot van Bonn* (55, 67) werd genoemd. De Bonnische Groot was overeenkomstig het bovenstaande in waarde gelijk aan $\frac{16}{20}$ of $\frac{4}{5}$ van den Groot-Tournooisch = $12 \frac{4}{5}$ d Zwart-Tournooisch (3, 17). Bij kleine bedragen werd de Bonnische Groot berekend tegen 12 d Zwart-Tournooisch (11, 24). Als naar gewoonte werd de breuk verwaarloosd. Eveneens ter waarde van 12 d Zwart-Tournooisch

komt in de rekening nog voor de zoogenaamde *Torentjes Groot* (30, 35, 70).

In de rekening komen nog tal van andere rekenmunten voor. Ik verwijs dienaangaande naar mijne hiervoor staande aantekeningen. Alleen wil ik in het bijzonder de aandacht vestigen op het Brabantsch geld, dat in de rekening op een viertal plaatsen wordt vermeld (2, 13, 58, 67). Het werd niet bij ponden maar bij marken (van 12 schellingen ad 12 penningen) geteld. De penning was altijd het $\frac{1}{4}$ van den een of anderen Groot. • In deze rekening vinden wij den d Brabantsch zoowel als het $\frac{1}{4}$ van den Groot (= $\frac{1}{18}$ Schild) van post n°. 2, als het $\frac{1}{4}$ van den Bonnschen Groot (= $\frac{1}{20}$ Schild) gebruikt (67).

Wij hebben boven gezien, dat de rekenmunt, waarin de dagelijksche betalingen werden uitgedrukt en waarvan de Groot in waarde gelijk was aan $\frac{1}{20}$ Oud Schild, *Gemeen Payement* werd genoemd. Het Brabantsch van dit *Gemeen Payement* heet in post n°. 13: *Brabantsch-payement als genge is*. Deze post doet ons derhalve de juiste beteekenis van de uitdrukking „als genge is” aan de hand 1).

Omdat in Gelre geene andere rekenmunt dan het Brabantsch in Markén werd bepaald, werd het woord Brabantsch, als van zelf sprekend, wel eens weggelaten en sprak men alleen van Marken (58).

Ten slotte nog eene opmerking, die wel is waar in een zeer verwijderd verband tot ons onderwerp staat doch hier eene plaats moge vinden. De rendant heeft zich in zijne berekeningen zoo nu en dan vergist. Wij mogen hieruit niet opmaken, dat hij niet rekenen kon en nog veel minder de vergissingen beschouwen als nieuw bewijs voor de meening, dat de middeleeuwsche klerken, in het algemeen onervaren

1) Vergelijk *Middelmederlandsch Woordenboek* van VERWIJS en VERDAM, deel II blz. 1419, waar de beteekenis van „Genge” minder bepaald is opgegeven.

in de rekenkunst waren, gelijk nog vrij algemeen, zij het ten onrechte, wordt geloofd. Ook onze rendant heeft verre weg de meeste berekeningen en herleidingen, waaronder zeer uitvoerige, zonder fouten gemaakt. Hij bezat derhalve de noodige kennis op dit punt. Trouwens die berekeningen waren niet moeielijk. Zij leverden alleen veel kans op gewone materieele vergissingen omdat zij dikwerf over groote getallen liepen en niet zelden tot het verkrijgen van ééne uitkomst tal van toepassingen van al de vier hoofdregels der rekenkunde gevorderd werden. Zien wij nu in de onderwerpelijke rekeningen, dat de rendant iets vaker dan de meeste der rekenplichtingen van zijn tijd, niet geheel juiste uitkomsten heeft geboekt, dan kunnen wij daaruit alleen besluiten dat hij iets minder accuraat was, .. meer niet. Of . . . ? 't Is inderdaad merkwaardig dat Wernerus van Deventer zich altijd in zijn eigen voordeel heeft vergist.

RESUME. 1)

L'écu ou l'écu vieux, qui dans le présent compte sert de base pour fixer la valeur des monnaies de compte a la même valeur que l'écu de France ou l'écu de l'Empire, ceux ci, sauf de très rares exceptions, sont équivalents pendant tout le quatorzième siècle et en tous lieux.

A l'époque où notre compte fut dressé (1342-1343) le duc de Gueldre fit frapper un nouveaux „vieux gros,” dont seize pièces valaient un „écu vieux.” On devait forger aussi des mailles ou demis-gros et des seizièmes de gros. Le seizième portait le nom de „Kleine Geldersche” (petit gueldrois). Le rendant appelait le nouveau „vieux gros” et ses

1) In de Fransche taal ten dienste der buitenlandsche leden van het Genootschap.

sous-multiples „Mijns Heeren Geld” (monnaie de monseigneur), c'est-à-dire monnaie du duc de Gueldre.

Le denier de la monnaie de compte, employée dans le document que nous avons analysé, correspondait au „Kleine Geldersche,” mentionné plus haut. Cette monnaie de compte portait plusieurs noms. Elle s'appelait „Oud Geld” (vieille monnaie), „Goed Geld” (bonne monnaie), „Goed Oud Geld” (bonne vieille monnaie), „Kleine” (petit), „Kleine Goed Geld” (petite bonne monnaie), et aussi „Zwart” (noir) et était l'équivalent du *noirs tournois* ou *petit tournois*, qui se trouve être toujours le seizième du *gros tournois*.

Les paiements quotidiens, fait dans le pays de Gueldre, étaient énoncés en une autre monnaie de compte, dont le denier valait le $\frac{1}{320}$ d'un écu vieux. Cette monnaie de compte s'appelait tantôt „Klein payement” (petit paiement), tantôt „Gemeen Payement” (paiement commun), quelquefois plus brièvement „Payement.” Seize deniers faisaient un gros, appelé „Groot Payements” (gros de paiement). Par conséquent un écu vieux faisait vingt gros de paiement. Pour cette raison, le paiement commun s'appelait aussi „Payement—het Schild voor 20 Groot” (paiement de 20 gros à l'écu). L'évêque de Cologne fit frapper dans son atelier monétaire à Bonn une pièce, appelée dans le présent compte „Bisschops Groot” (gros de l'évêque), „Bisschops Groot van Bonn” (gros épiscopal de Bonn), „Bonnsche Groot” (gros bonnois) ou „Groot van Bonn” (gros de Bonn) et correspondant au gros de paiement. Par conséquent le gros de Bonn était de même valeur numéraire que les $\frac{16}{20}$ ou les $\frac{4}{5}$ du gros tournois, soit $12 \frac{4}{5}$ deniers noirs tournois. Dans les relations quotidiennes, il était compté pour douze deniers noirs tournois ; comme dans tous les cas semblables la fraction était négligée.

Le compte mentionne encore des „Torentjesgrooten” (gros-tourelles) comptés pour douze deniers noir tournois.

Dans le document que nous étudions, figurent, en plus

de celles mentionnées ci dessus, un certain nombre de monnaies de compte très diverses, pour lesquelles nous renvoyons à nos annotations préliminaires. Nous désirons attirer l'attention sur la *monnaie brabançonne*, que nous rencontrons quatre fois. La monnaie brabançonne était calculée, non par livres, mais par marcs (de 12 escalins à 12 deniers). Quatre deniers brabançons correspondaient toujours et dans tous les cas à l'un ou l'autre gros du système tournois. Nous voyons dans notre compte le denier brabançon aussi bien que le quart du gros (= $\frac{1}{18}$ d'écu) du poste n°. 2 utilisé au même titre que le quart du gros de Bonn (= $\frac{1}{20}$ écu).

Nous avons vu plus haut que la monnaie de compte, servant à énoncer les paiements quotidiens, et dont le gros correspondait au $\frac{1}{20}$ d'un écu, portait le nom de „Gemeen Payment” (paiement commun). Dans le poste n°. 13 la monnaie brabançonne de ce paiement commun s'appelait „Brabantsch payment als genge is.” Grâce à cet article, nous sommes en état de définir le sens juste de l'expression „als genge is.”

Au pays de Gueldre, parmi les monnaies de compte la brabançonne seule était énoncée en marcs, et c'est pourquoi les mots „de Brabant” sous entendus, étaient quelquefois omis: l'emploi du marc indiquait assez de quelle monnaie il s'agissait.

AUG. SASSEN.
